

Synvinkel

Problemen med vinstutdelande skolor har varit väl kända i över 30 år. Det är märkligt att borgerligheten ser dem först nu.

Av: **Bo Rothstein**

Hallå borgare, sov ni på lektionen?

EN TÄMLIGEN YRVAKEN KRITIK av systemet med vinstdrivande friskolor har uppstått hos de borgerliga partierna. Skolminister Lotta Edholm menar att det har funnits en naivitet på den borgerliga sidan när det gäller friskolornas bidrag till betygsinflationen och att de har för många obehöriga lärare. En utredning om detta är på gång och den ska också leda till att friskolor inte får dela ut vinstmedel de första åren. Benjamin Dousa, tidigare ordförande för Moderata ungdomsförbundet och nu chef för Timbro, kräver en hårdare granskning av friskolorna eftersom han anser att det finns för många som fuskar och utnyttjar systemet på ett otillbörligt sätt. Borgerliga kommunpolitiker har kraftigt kritiserat systemet med vinstdrivande skolor som de menar utarmar de kommunala skolorna. DN:s ledarskribent Susanne Nyström skriver att man måste få ett slut på de återkommande friskoleskandalerna och att systemet måste göras om i grunden.

Vad som är överraskande är att dessa reaktioner på missförhållanden i systemet med vinstdrivande skolor kommer först nu. Problemen är nämligen inbyggda i det system som sjösattes av regeringen Bildt för runt 30 år sedan, och var kända och påtalade redan då. Jag vet, ity jag var där. När reformen lanserades var jag en termin som gästforskare på Harvard. Ef-

tersom jag skrivit min doktorsavhandling om just svensk skolpolitik var jag naturligtvis intresserad av frågan, särskilt som jag höll på med en bok där jag argumenterade för att det av demokratiska skäl skulle vara en fördel om medborgarna gavs större möjligheter att välja serviceproducent när det gällde just skolor, sjukvård och äldreomsorg. Bakgrunden till detta var att jag var något delaktig i den omfattande så kallade maktutredning som startades 1985 och som kom fram med ett för många överraskande resultat, nämligen att inom just dessa områden upplevde de svenska medborgarna en hög grad av maktlöshet. Detta skapade vad jag kom att kalla ett »demokratins svarta hål« med vilket jag menade att i för många människor mycket avgörande verksamheter saknade

de både möjligheter att påverka innehållet och man kunde inte heller byta till en annan skola eller vårdgivare. Att rösta på ett annat politiskt parti i nästa val fungerade ju inte för att påverka den enskildes situation. Här utövades således makt över medborgarna men där det saknades demokratisk kontroll och det betydde att det fanns, menade jag, ett »svart hål« i vår annars så fina demokrati. Mitt intresse kom sig delvis av en privat upplevelse, en person i min närhet hade blivit svårt mobbad av både elever och sin lärare i skolan och föräldrarnas försök att göra något åt

detta visade sig fruktlösa. Eftersom man då inte kunde välja skola var på den tiden deras enda alternativ att flytta till en annan del av staden.

JAG INSÄG EMELLERTID att ett sådant system med konkurrens och valfrihet också hade sina risker och tänkte att på Harvard måste det finnas forskare som noggrant studerat detta, inte minst eftersom man i USA, då till skillnad från Sverige, hade en lång erfarenhet av privata utförare av offentliga tjänster, inte minst på den lokala nivån. Sådana fanns och den som gjort de mest grundliga och omfattande studierna hette John Donahue. Han hade 1989 kommit ut med en bok där han gjort en så kallad metastudie som sammanfattade resultat från flera hundra empiriska studier av privatiseringar. Resultaten uppfattade jag var synnerligen betydelsefulla för den svenska friskolereformen. Kort sammanfattat var att privatisering fungerade och innebar rätt betydande kostnadsbesparingar för den offentliga sektorn, men bara under tre förutsättningar:

✓ Den första var att man verkligen kunde ha konkurrens. Att ersätta ett offentligt monopol med ett privat dito var i bästa fall meningslöst och i många fall kostnadsdrivande.

✓ Den andra förutsättningen var att man relativt snabbt kunde säga upp kontrakt om den privata utföraren inte följde kontraktet.

✓ Den tredje handlade om verk-

BO ROTHSTEIN är professor emeritus i statsvetenskap.

samhetens karaktär. I många typer av offentlig verksamhet är vi som väljare/skattebetalare intresserade av utfallet. Att soporna hämtas när de ska, att bussarna går i tid, att skolan som byggs är färdig vid den tidpunkt som överenskommit och utrustad på det vis som kontrakterats. För verksamheter som dessa fungerar privatisering ofta väl eftersom det går att skriva tydliga kontrakt när det är utfallet som vi är intresserade av.

MEN I MÅNGA FALL ÄR DET INTE UTFALLET som står i centrum, utan processen. Hur de äldre vårdas, hur eleverna undervisas och betygssätts, hur patienterna bemöts och behandlas. I områden som dessa där processen och inte utfallet är centralt, är det betydligt svårare, för att inte säga ogörligt, att skriva fungerande kontrakt med de privata entreprenörerna. Hur ska man garantera i ett avtal att de som är i äldreården bemöts med respekt och integritet? Hur ska man kunna säkra i ett avtal att

elever som har särskilda behov också får det stöd de behöver? Om man då har avtal med privata utförare som också ska ge vinst åt sina ägare leder marknadslogiken

»Sent skola syndarna vakna.«

till att de har ett intresse av att försöka ta genvägar och runda kontraktet för att minska sina kostnader. Om man vill ha privata utförare av denna slags verksamheter gör man därför klokast att välja sådana som inte är vinstutdelande. Det argument att vinstutdelning är nödvändigt för att nå kvalitet som ofta har framförts måste vara grundfalskt. Detta eftersom världens mest framgångsrika utbildningsinstitutioner, de amerikanska privata universiteten (exempelvis Harvard, Princeton, Stanford och Yale) aldrig har delat ut en enda dollar till några ägare av det enkla skälet att de inte har några då de är icke-vinstdrivande stiftelser.

Detta var viktiga forskningsresultat för den reform som nu skulle införas i Sverige

menade jag, så jag tog initiativet till att Donahues bok skulle översättas och ges ut på svenska. Jag vände mig till SNS förlag som nappade och boken kom på svenska 1992 med titeln *Den svåra konsten att privatisera*. Tanken med att få just SNS att publicera boken var att nå ut till politiker och beslutsfattare också på den borgerliga sidan. Jag har dessutom själv försökt ge spridning om dessa forskningresultat i såväl böcker som i debattartiklar. Donahues bok fick också en mycket positiv recension i Ekonomisk Debatt där skribenten

menade att den »borde läsas av varje ansvarig politiker«. Men så skedde inte.

De missförhållanden som man nu från borgerliga politiker plötsligt

har upptäckt vad gäller de vinstdrivande friskolorna är således kända sedan länge. Ytterligare ett dystert exempel där ideologisk förblindelse har övertrumfat väl-etablerade forskningsresultat, eller med andra ord: Sent skola syndarna vakna. ■

■ Under vinjetten Synvinkel ger Fokus plats för argumenterande texter av externa skribenter. Alla åsikter är skribentens egna.